

Розмова з привидом про початки азбуки.

Анатолія Франса.

Я засидів ся був раз до пізна і довго-довго писав серед нічної тишини. Лямпя прикрита абажуром осьвічувала лише стіл, а полиці з книжками, що займають чотири стіни комнати, поринали в пітьмі. В печи вигоріло і ще лиш у попелі жевріли рубіновим блиском останні вуглики. В комнаті стало душно від густих клубів диму з папіросів. Передо мною в мищинці з купки попелу курив ся просто в гору синявий димок останньої папіроски. Якась несамовита пітьма залягла комнату. Чути було немов якусь таємничу душу всіх книжок, що дрімали на полицях. Перо задріжало мені в руці і я задумав ся був над дуже скрутними питаннями, коли з диму моєї папіроски, ніби з пари магічного зілля показала ся якась особа: по кучерявім волосю, довгих і блискучих очах, горбатім носі, грубих устах, чорній бороді, зачесаній асирийським способом, ясно-бронзовій красці шкіри, хитрім і грубо змісловім виразі лица, по кремезній будові тіла і богатім уборі спізнав я одного з тих Азіятів, що їх Греки прозивали варварами. На голові була в нього синя шапка у виді рибячої голови, вишивана зіздами. На собі мав пурпуровий одяг, вишиваний рисунками звірів; у одній руці держав керму, а в одній табличку до писаня. Його поява зовсім не збентежила мене. Що привиди показують ся в бібліотеці, річ се зовсім природна. Деж показувати ся тіням мерців, як не серед сих знаків, що бережуть їх память? Я просив чужинця сідати. Він не схотів.

— Не трудіть ся, — сказав, — і робіть своє, неначе-б мене тут зовсім не було. Я прийшов лише поглянути, що се ви пишете на отсім ледачим папері. Мене се тішить. Не аби я журив ся сим

хоч трохи, що за думки ви можете висловлювати. Для мене лиш несказано інтересні букви, якими ви пишете. За сих двацять вісім віків, від коли послугують ся ними, змінили ся вони дещо, та все-ж таки значки, які виходять зпід вашого пера, не зовсім чужі для мене. Пізнаю отсе *b*, що за моїх часів звало ся *бет*, себто хата. Ось *l*, котре ми називали *лямед*, бо подабає на шпильку. Се *g* походить від нашого *гімель*, з карком верблюда; се *a* вийшло від нашого *алеф*, себто голова бика. А вже отсе *d*, що ось його бачу, показувало би на *далет*, що дало йому почин, трикутний вхід до шатра, яке ми розпинали на пісках пустині, як би ви через скоропись не були заокруглили сього знаку нашого давнього бурлацького життя. Ви змінили *далет* так, як усі иньші букви моєї азбуки. Але не в докір се вам. Ви вчинили се лише задля поспіху. Час дорогий. Час, то золотий пісок, слонові зуби і струсові пера. Житє коротке. Треба, не тратячи ні хвилини, торгувати і подорожувати по морю, аби здобути маєтки і забезпечити собі на старість щастє і пошану.

— Пане, — кажу йому, — по вашим вигляді й бесіді догадую ся, що ви старий Фенікієць.

Він відповів мені просто:

— Я Кадмос, а властиво тїнь Кадма.

— В таким випадку, — відповідаю, — ви властиво не істнуєте. Ви лише міт і алегорія. Бо годі вірити всьому, що оповідали про вас Греки. Вони оповідають, буцім-то ви біля кирниці Аресової забили змія, що зївав огнем, і повиривавши сїй потворі зуби посїяли їх у рілю, де з них зійшли люди. Се лиш байка, а ви самі, пане, лиш казочне єство.

— Може бути, що я став таким протягом віків, і що отсі старі діти Греки перемішали мою память із казками, але се мені байдуже. Я ніколи не журив ся тим, що про мене будуть думати по смерті. Я журив ся і тїшив ся тим, що доторкає земного життя і до тепер иньшого життя не знаю. Що се в мене за житє тиняти ся хитким привидом по запорошених бібліотеках і привиджувати ся неясно пану Ернестови Ренанови або Пилипови Бертерови! Таке житє привида мені тим сумнїйше, що я на землі не дармував ні хвилини і вів житє вельми діяльне. На сіяне змієвих зубів у беоцькій землі мені не було часу, хиба що сими зубами мала бути зависть і злоба, які будили ся в душах китерийських пастухів на вид мойого богатства і сили. Я ціле житє плавав по морю. На чорнім кораблі, прикрашенім із переду червоним, дивоглядним карлом, сторожем

моїх скарбів, я дивився на тих сім Кабірів, що пливають небом у своїм блискучім човні і кермуючи після недвижної звізди, яку Греки на мою пам'ятку прозвали фенікійською, я переплив усі моря, пізнав усі краї. Я бував за золотом у Кольхиді, за сталюю в Халібах, за перлами в Офірі, за сріблом у Тартесі. В Бетиці я добував залізо, олово, кинобер, мід, віск і смолу, і запускався навіть на край свіча, крізь густі мраки на понурій остров Бритійців. Звідти я вернув на старість сивий і навіз із собою цини, щоб її відтак продати Грекам, Єгиптянам та Італіотам на вагу золота. Середземне море було тоді моїм ставом. На його пів-диких берегах я позаводив сотки контор, а славнозвісні Теби були лише цитаделею, що зберігала мої скарби. В Греції я застав дикунів уоружених деревляними списами і кременними топорами. Від мене лише пізнали, вони і навчилися всіх штук.

В його погляді і словах вражало тверде завзяте і я відповів йому непривітно :

— О, ви були безперечно купцем оборотним і розумним. Але за те не було у вас ніяких скрупулів і ви нераз поводилися як розбишака. Коли ви завітали до Греції, перша річ у вас була порозкладати на березі жемчуги і пишні тканини, а коли тамошні дівчата, ведені непереможною принадою, приходили самі, без відома родичів, аби налюбуватися пожаданими річами, ваші моряки ловили цих дівчат, що даром кричали і плакали, і кидали їх на дно корабля, де вони тремтіли повязані, під сторожею червоного карла. Не вкрали ви таким чином, разом зі своїми, молоді Іо, доньки короля Інаха, аби її продати в Єгипті?

— Се дуже імовірно. Король Інах був начальником невеличкого племені дикунів. Його донька була біла і мала обриси лиця ніжні, чисті. Відносини між людьми дикими і цивілізованими були все однакі від непам'ятних часів.

— Се правда; але ваші Фенікійці допускалися нечуваних злодійств на світі. Не боялися обдирати саркофаги і грабувати єгипетські гіпотеї (підземелля), аби прикрасити кладовища в Гебалі.

— Вибачте, пане, але невже-ж можете сим докоряти старому чоловікови, котрого вже Софокль називав старинним? Ми ледви від п'яти хвиль балакаємо у нашому кабінеті, а ви вже зовсім забули, що я старший від вас двадцятьма віками. Пригадайте собі, пане, що я старий Хананець і не годиться мені дорікати кількома трумнами та дівчатами вкраденими в Єгипті або в Греції.

Подивляйте радше силу моєї інтелігенції і красу мого промислу. Я вже говорив вам про свої кораблі. Я міг би ще показати вам свої каравани, що мандрували в Ємен за кадилом і миррою, в Гарран за жемчугами й корінєм, в Етіопію за слоневою кістю й гебаном. Але моя діяльність не обмежувалась лише на виміну та на торгівлю. Я був зручним ремесником тоді, коли решта світа дрімала довкола в варварстві. Як коваль, ткач, скляр, позолотник я доказував своїм генієм таких штук, що вони видають ся магічними. Погляньте на різьблені мною чаші і подивляйте тонкий смак старого хананейського позолотника. Не менше гідні подиву мої праці рілльничі. Отсю вузьку смужку землі, що притулила ся між морем і Ливаном, я перемінив на чудовий огород. Ще тепер найдете тамки виконані мною кирниці. Один із ваших учених сказав: „Одні Хананейці вміли будувати водопроводи на віки“. Пізнайте ліпше старого Кадма. Треба вам знати, що я допоміг усім народам, що мешкають над Середземним морем, перейти з віку камінного у вік спіжевий. Грекам подав я основи всіх штук. В заміну за збіжжє, вино і худобячі шкури, які вони мені приносили, я давав їм чаші, на яких цілували ся голуби і фігурки, які вони опісля наслідували та переробляли по своїй уподобі. Врешті я дав їм сю азбуку, без якої вони не здужали-б ані утревалити, ані навіть висловити подивляних вами думок. Ось чого доказав старий Кадм. Зробив се, що правда, не з любови для людського роду, ні для пустої слави, але для зиску і в надії певного дотикального зарібку. Зробив се, аби збогатити себе і на те, аби, коли постарієть ся, міг пити вино з золотої посуди, на срібнім столі, посеред білих жінок, що танцюють розкішні танці і грають на арфі. Бо старий Кадм не вірить ані в добро, ані в чесноту. Він знає, що люди лукаві, а боги, хоч сильвійші, ще гірші. Він боїть ся їх, намагаєть ся переблагати їх кривавими жертвами. Не з любови. Нікого, крім себе, він не любить. Яким мене видиш, таким мене пиши. Але зважте, що як би я не був ганяв ся за сильними змисловими вражіннями, я не був би працював, аби себе збогатити, не був би винайшов штук, якими ви втішаєте ся ще тепер. А що ви, любий пане, не маєте досить розуму, аби стати купцем, і як письмак складаєте писаня на моду Греків, то вам треба би віддавати мені божеську честь, бо мені завдячуєте азбуку. Я її винайшов. Затямте собі, що я сотворив її лише для вигоди в торгівлі і мені не снило ся, до чого вона придаєть ся письменним народам.

Мені треба було способу записувати все скоро і просто. Радобув би я зазичив ся в своїх сусідів, бо така вже моя вдача, що беру від них усе, що мені пригоже. Мені на оригінальності зовсім не залежить. Моя мова семітська, різьба в мене на-пів єгипетська, а на-пів асирійська. Коли-б у мене була знайшлась під руками яка будь добра азбука, я не був би тратив часу на винаходжене. Однак ні гієрогліфи тих народів, що ви їх зовсім не знаєте, а зовете Гіттітами або Хеттейцями, ні сьвята азбука Єгиптян не відповідали моїм потребам. Були се письма трудні і повільні, придатні радше на се, аби записувати ними стіни храмів і гробів, як на швидку скоропись купця, що мав лише невеличку табличку при собі. Навіть скорочене і приладжене на скоропись письмо Єгиптян було все таки тяжке, запутане та невизначне. Вся система з корія була хибною. Скорочуй гієрогліф як хочеш, він усе лишить ся гієрогліфом, себто крайнім безголовем. Вам звісно, що Єгиптяне уживали між своїми гієрогліфами по части первісними, а по части скороченими, обік знаків, що представляли ідеї, образи, також знаків на прості звуки. Мені прийшов до голови геніяльний помисл вибрати з отсих безчисленних знаків двацять два звуки і зробити з них двацять дві букви моєї азбуки. Кожда з отсих букв, себто значків, відповідала одному звукови і при їх помочи можна було зложити легко і вірно кожде слово. Не була-ж се думка геніяльна?

— А вже-ж, безперечно, що геніяльна, і то може більше, як ви самі думаєте. Завдячуємо вам річ просто неоцінену. Бо без азбуки годі записати точно бесіду, нема й стилю, далі ніякої більше ніжної думки, ні понять, ні висшої філософії. Так само годі уявити собі, аби Паскаль міг написати свої „*Provinciales*“ клиновим письмом, як подумати, щоби фока могла вирізьбити статую Зевса. Придумана до веденя торговельних книг, фенікійська азбука стала необхідним і одиноким знарядом думки, а історія її розвитку звязана тісно з розвитком людського духа. Ваш винахід гарний і безмірно цінний, хоч і він має свої хиби. Власне не прийшли вам на гадку самозвуки і тільки геніяльні Греки зробили їх. Така вже була їх вдача, що все на сьвітї вміли довести до довершеного ладу.

— Я вам скажу, самозвуки мені все путали ся і мішали ся. Ви вже замітили може й тепер: старий Кадм говорить трохи крізь горло.

— Прощаю се йому радо, простив би йому майже й те, що вкрав був Іону, бо впрочім чим же був той її батько Інах, як

не ватажком дикунів, що ходив із писаною кременем палюгою? Я простив би йому й те, що навчив бідних і чесних Беотів змислових танців Бакханток, простив би все за те, що подарував Грекам і цілому світові найдорожший талісман, двадцять і дві букви фенікійської азбуки. З отсих двадцяти двох букв вийшли всі азбуки світа. Нема на світі нічого, чого не можна би при їх помочи утревалити і заховати. Від вашої азбуки, божеський Кадме, походять азбуки грецькі й італійські, що дали почин усім азбукам європейським. Від вашої азбуки далі походять усі азбуки семітські, отже арамейські, гебрійські, а врешті сирийські й арабські. І отся сама фенікійська азбука стала матір'ю азбук гімарітської, етіопської і всіх азбук у середній Азії, венд і пельві, а навіть азбуки індійської, від якої походить письмо деванагарі та всі азбуки полуднево-азійські. Отсе доля. Ось безмежне поводженє. Нема тепер, як земля широка і велика, ні одної азбуки, що не походила би від азбуки Кадма. Хто лише на світі послугуєть ся письмом, сєй віддає тим самим почесть хананейським купцям. Кілько разів подумаю про се, я бажав би віддати вам найбільшу честь, добродію Кадме, і не знаю, як дякувати вам за ласку, яку зробили ви мені, позволивши провєсти зі собою, Баалем Кадмом, винахідником азбуки, годинку на любій розмові в моім кабінеті.

— Любий добродію, запануйте над своїм одушевленєм. Я доволі рад зі свого винаходу. А моя візита не приносить вам ніякої особливої чести. Мене мучить смертельна нуда, від коли я, ставши хиткою марою, не можу продавати ні цини, ні золотого піску, ні слонових зубів, і від коли на отсій землі, де Д. Стенлі ступає несмїло в мої слїди, я приневолений балакати в ряди-годи з яким цікавим ученим, що цікавить ся мною. Але чую, що заціяв когут. Бувайте здорові і старайте ся здобути маєток; одиноке добро на отсїм світі, се маєток і власть.

Сказав се і щез. Огонь у печі погас і я почув від нічного холоду дроз за плечима і сильний біль голови.

З французького переклав

Іван Петрушевич.

